

Bozók Ferenc

Magyar költők versei a papokról

A papok megítélése a magyar költészetben úgy, mint általában a társadalomban, magától értetődően igen vegyes képet mutat. Esszém elején fontos megjegyezni, hogy írásom elsősorban a katolikus papságra fókuszál, kevésbé a magyar lírában megjelenített rabbikra, protestáns lelkészekre vagy egyéb felekezeti vallási vezetőkre. A papság misztériumához, a papok rendhagyó figurájához, reverendás vagy csuhás (a közbeszédben e kettőt gyakran keverik) alakjához szinte mindenkinek van vagy volt valamiféle állásfoglalása, véleménye, viszonyulása. Hívóként a lelképásztoroknak, Isten szolgáinak „megszentelt hivatásukhoz” kapcsolódó magas elvárások és annak megfelelés vagy éppen meg nem felelés ítélő aspektusából, ateista, antiklerikális vagy nem katolikus alkotók esetében pedig vagy egyfajta ellenségkép megképzéséből fakadó kritizálás vagy gúnyolódás, vagy a pap „csodabogár” mivoltára való rácsodálkozás jelenik meg igen gyakran, és többnyire ugyanazok a papokkal kapcsolatos előítéletek, sztereotípiák, mintázatok ismétlődnek a különböző versekben. Esszémben az idézett versek száma lajstromszerűen soknak tűnik, meg kell azonban jegyezni, hogy olyan sok „papos verset” találtam klasszikus költőink versei közt monitorozva, hogy ez is csupán „mókákánálnyi” idézetmennyiség a papokról szóló magyar versek hatalmas óceánjában... És akkor még el is tekintettem a népköltészetben vagy népi mondásokban, szólásokban megjelenő, papokra vonatkozó, főként papcsúfoló (ez külön műfaj!) olyan szövegektől, mint például *„Megverte az Isten a mi kis falunkat, / Nincs itt már jó dolga, csak a mi papunknak, / Tele a pincéje, tele a kamrája, / Piros arcú menyecske visel gondot rája.”* Vagy egy másik példa: *„Járjad pap uram a táncot, / majd egy falka ludat adok”*. A népdalok világában talán a leginkább közismert papcsúfoló az *„Eger városa, papok városa...”* kezdetű dal. Eme korabeli papcsúfoló mondásokban, szólásokban, strófás rigmusokban vagy népdalokban jobbra a hivatásukkal összeegyeztethetetlen viselkedésű papokat fricskázzák. Érthető, hogy a papok lejáratására, kigúnyolására való igény a Rákosi-rendszerben nyilvánult meg és manifesztálódott a legerőteljesebben, propagandajelleggel, a klerikális reakció ellen. 1952-ben egy ilyen témájú antológia is megjelent (*Urak, papok döjjét, im, eleget túrtük; antológia a magyar irodalom antiklerikális hagyományából*; Szépirodalmi Kiadó; szerkesztette Réz Pál). Ez a kötet a népköltészeti alkotások mellett a klasszikus, továbbá az ötvenes években kortárs magyar költők írásait szedte csokorba, bizonygatván, hogy mennyire retrográd és bűnös a papság, a „fekete-reakció”, mint a haladásnak és szocialista építőmunkának ellensége. Ma már megmosolyogtató (vagy bosszantóan groteszk?) kuriózum, hogy eme válogatás

a szépirodalmi művek mellett Szamuely Tibornak a *Milyen mély a papok zsebe* című írását is közli.

Esszémben szándékosan kerülöm a papköltőknek (Mécs László, Sík Sándor, Tűz Tamás, Pusztai Sándor, Harsányi Lajos, Nagy Miklós és mások) papi mivoltukhoz vagy a papi hivatáshoz kapcsolódó verseit, bár ez az önmagára, saját papi mivoltára reflektáló aspektus is megérdemelne egy külön tanulmányt. Itt inkább a külső, profán, laikus, „civil”, nem klerikus perspektívára fókuszálok. Egyetlen kivételt tesz azonban személyes kedvencemmel, Verseghy Ferenc *Tele Pap Sák* című versének említésével. Szelíden, kellő alázattal számol be szorgos és megelégedett papi élete harmonikus mindennapjairól. Kissé dicséri magát, de nem viszi túlzásba, nem hengeg. Verseghy kortársa, a felvilágosult testőríró, Bessenyei György viszont a *Jankó és Pista* című versében gúnyolja a papok telhetetlenségét, akik főként akkor engedik a Mennyországba, ha fizet nekik. Ez a tematika jól illeszkedik a már említett népi papcsúfólók gyakori fricskájához, a papok megvesztegethetőségének témájához, a papok „feneketlen zsákjához”.

Madách Imre a *Pap és Pongrácz kár* című rövid epigrammájában megkülönböztet egy hiteles és egy hiteltelen szerzetest: „*Elvből ez, s tettleg lőn jezsuita amaz.*” Madách kivált nem kedvelhette ezt a számunkra ma már ismeretlen Pap Ferenc nevű jezsuitát, mert két rövid verset is írt róla. Egy másik gunyoros epigrammájában szintén csipkelődik vele: „*Szalmán tartja a nyáját, s jól feji mégis azért.*” (*Pap Ferenc*)

Esszém elején ígértem, hogy elsődlegesen a katolikus papokra fókuszálok, ám a fentebb említett, kivételezett Verseghy-versre történő utalás mellett kihagyhatatlannak tartom Petőfi Sándor *Csokonai* című versének említését, melyben a jeles debreceni „garabonciás” költőelőd elmegy borozni egy „kálomista” (azaz kálvinista) pap barátjához. Ez a vers annyira beépült a magyar (nem kizárólag irodalomtörténeti) gondolkodásba és köztudatba, hogy szállóigévé vált az azóta gyakran citált „*csapot, papot, mindent felejtett*” sora, bár akik idézik, kevesen tudják, hogy eme szállóige forrása eme Petőfi-vers. Érdekes példa arra, hogy a versből citált szállóige túlnő a forrásán, elhomályosítva azt. Máskor egy-egy papokkal kapcsolatos népi szólásmondás kerül valamely alkotásba, például a *pap holtig tanul* mondás Vajda János *Idyll* című versébe. Petőfi egyébként több versében is igen nagy gyűlölettel említi a papokat, (*A gyűldei ifjakhoz; Legenda; Apostol*), pedig egri tartózkodása idején a kispapok szeretettel kvártélyozták, etették-itatták, és a költő jól is érezte magát köztük. Ezt az eseményt örökíti meg az egri szeminarium homlokzatán látható Petőfi-emléktábla.

Negatív képet mutat fel a papok hataloméhességéről és pénzéhségéről („a papok nagytorokú zsákja”) Arany János *A János pap országa* című költeményében, mely a terjeszkedő papságot negatív színben tünteti fel, mint idegen szívű, harácsoló,

nemzetrontó „német vallást” szemben a tisztább, szabadabb régi magyar pogány világgal. Ugyanezt ekhózza később a 20. században Nagy László is a *Rege a tűzről és jácintról* című versben, melyben a régi, regös pogány világot felváltó új német vallás „vaskobakos lovagokkal” és „papos zivatarral” zúdul rá a pogány magyarokra. Megengedőbb a papi hivatással Arany az általános iskolás korunktól ismert és citált *Családi körben*. Az „*E fiúból pap lesz, akárki meglássa*” – sor ma már szállóige. Itt a papság felértékelő fogalom, a műveltség, az író-olvasó, tudósember szinonimájaként jelenik meg. A 19. századi radikálisan papgyűlölő versek közül indulatos hevessége miatt mindenképp meg kell említeni Komjáthy Jenő *Egy főpapnak* című versét, mert ebben a versben esszenciálisan sorjázik a legtöbb, papokkal kapcsolatos negatív sztereotípiát.

Ady Endrét kivált foglalkoztatta a papság gondolata. Elemistaként piarista atyák nevelték Nagykárolyban. Az ő emléküik néhány novellájában jelenik meg ellentmondásosan, hol gúnnyal, hol megértő szeretettel. Később átkerült Zilahra a református Wesselényi Kollégiumba, és ez az alma mater már sokkal inkább hatott rá. „Predesztinálva” is volt a reformátusság iránti elkötelezettségre, mivel anyai ágon református lelkészek leszármazottja. Ady kálvinista tónusú verseit jobbra meglehetősen ismerjük. Pogányos verseiben is gyakran nevezi önmagát papnak, a hat ujjal született táltos-költő, például az *Egy párisi hajnalon* című versben. Meg kell azonban jegyezni, hogy számos zsolttáros és reformátusan biblikus vagy ép-penséggel pogányos verse mellett gyengéd szeretettel idézi fel néhány versében a katolikus szenteket (*Szent Antal tisztelete*, *Szent Margit legendája*) vagy katolikus liturgiákat, körmeneteket vagy akár a katolikus Mária-kultuszt is. (*A pócsi Mária*). Imént említett verseiben szinte mentegetőzve említi református mivoltát. Páduai Szent Antalt ősenek nevezi, és ezt írja: „*Hadd imádjam meg, / Én, a kálvinista, / A páduai Antalt, / A szentet.*” A *pócsi Mária* című versben pedig: „*S most hirtelen csak tégedet keres / Egy szűzetlen és bűnös kálvinista.*” A *Pap vagyok én* című versében utal lelkészi felmenőire és a református lelkészekre is a *pap* kifejezést használja: „*Papoknak ivadéka vagyok. / Kálvin szirt-lelke játszott velem.*” Ugyanebben a versben azt is megvallja, hogy református létére volt egy olyan ötlete fiatalabb korában, hogy elszegődik katolikus papnak: „*S egyszer, életem csúnya fokán / Pap akartam lenni Kalocsán. / Rómához állott, kicsi híja, / Prédikátorék pogány fia.*” A *Krisztus-kereszt az erdön* című Ady-vers talán a legmarkánsabban mutatja Ady vallási komplexitását. Nyakas, makacs kálvinista apa és siheder, kálvinista fia, noha Igen és Nem a kapcsolatuk, (utalva apák és fiúk örök, mindig ismétlődő nemzedéki ellentétére), mégis egy dalt fújnak, füttyörésznek. Kereszt előtt, faragott képek előtt nem hajtanak fejet, nem emelnek kalapot, miként teszik azt a katolikus „pápista varjúk”. A kálvinisták (reformátusok) nem használják a keresztet és a feszületet, mint szimbólumot, mert kivégzőeszköz. Képeket nem

faragnak, nem festenek, bár a fiókáit vérével tápláló pelikánt (Krisztusra utalva) vagy kakast és csillagot látunk református templomokon. A katolikusok is kivégzőeszköznek tekintik a keresztet, ugyanakkor látnak benne egy pluszjelet (+) is, mely a megváltás jele. A régi emléken merengő felnőtt Ady gondolatban már megemeli a kalapját a Krisztus-kereszt előtt, amit kamaszként, az apai mintát követve elmulasztott. Felismeri, hogy a főhajtás, kalapemelés nem a „bálványnak” szól, hanem Krisztusnak. Szüleink vagy szerelmünk, hitvesünk vagy gyerekeink fényképét sem azért csókoljuk meg, mert a képnek jár bálványhódolat, hanem azért, mert a fotó felidézi bennünk az ábrázolt szeretett személy alakját vagy emlékét.

Különleges Ady-vers a *Nősülhetnek a papok*, melyben egy korabeli álhírré reagál a költő, miszerint Brazíliában feloldották a cölibátust, és a papok tömegével nősülnek. Lám-lám, „fake news” Ady korában is voltak, csak akkor még nem így nevezték. A papi nőtlenség, illetve a papok esetleges nősülésének témája természetesen nem csak Adyt foglalkoztatta, ez a téma például Tompa Mihály *Négyes lóhere* című versében is előkerül. Egyoldalú lenne az igen ellentmondásos vagy komplex Ady megközelítése, ha nem említenénk a papokról írott negatív verseit is, főként *A papok istene* című verset: „Kell a hit, de ne higgyetek / Soha a papok istenének.” A *Véres panorámák tavaszán* című versében is gúnyosan ír a papokról: „kövér papok árusítják az Istent.”

Babits Mihály komoly és tiszteletteljes családi büszkeséggel idézi fel édesanyja kanonok nagybátyjának tudós és jámbor emlékét, aki egy korabeli festményről néz le rá lila övvel, gyűrűvel, aszketikus sápadtsággal. (*Anyám nagybátyja, régi pap*) Babits legközismertebb papos verse a *Balázsolás*. A halállal számot vető költő idézi fel egy gyermekkori, idős pap által kiszolgáltatót szentelmény, a Balázsolás emlékét.

Juhász Gyula rövid ideig novícius, szerzetesnövendék volt Vácott a piaristáknál. Ezért a papság, a papi közeg számos versében megjelenik. A piaristák alapítójáról, Kalazanci Szent Józsefről is írt verset. *A halotti beszéd* című versében a temetést végző, prédikáló, vélhetőleg szláv pap komor alakját mutatja. Juhász Gyula számos versében visszatér a pap alakja, a templomi szertartások. Gyakran az elveszett gyermekkori tisztaság, ártatlanság múltba vesző emlékképeiként (*Rorate; Fekete gyász*). Költőként is papnak nevezi magát *A költőnek* című versben: „Magány, szegénység szörköntöse fed, / De te vagy az Úr papja, ne feledd! / A te igédre épülnek falak / És ódon tornyok porba omlanak.”

Sokan csak temetések alkalmával találkoznak a pap figurájával, ezért a pap személye gyakran valami halált hozó vészmadárként jelenik meg. A klasszikus magyar lírában is állandóan feltűnik a temetési szertartást végző pap alakja is. Hosszan lehetne sorolni a papos-temetési verseket (Csokonai Vitéz Mihály: *Kész légy a halálra*; Ady Endre: *Sírni, sírni, sírni...*) József Attilának (aki rövid ideig

Nyergesújfaluban görögkeleti létére szalézi szerzetesnövendék is volt) szintén jobbra a halál-verseiben tűnik fel a pap képe, a temetés szertartásának víziójában. (*Engem temetnek; A pap mosolyog; Pap a templomban*) A gyászmisét végző pap képe József Attila más kortársainál is feltűnik, például Kosztolányinál a *Ha néha-néha meghal valaki* című versben vagy Dsida Jenőnél az *Esti hallucinációkban*.

Talán az egész magyar líratörténet legkedvesebb, leggyengédebb papot megidéző verse Kosztolányi Dezsőnek az *Ének Virág Benedekről*, melyben gyengéd, fiúi szeretettel idézi fel a „szent öregnek”, a 19. századi költőelődnék emberséges, szeretetteljes alakját, egy időutazásos, képzeletbeli plébániai látogatás meghitt képsorában. Szabó Lőrinc *Szeretet* című verse a Kosztolányiéhoz hasonlóan szintén egy papnál tett látogatás, de nem képzeletbeli, hanem valóságos, életrajzilag igazolható. Kosztolányi irodalomról beszélgetni, áldást kérni megy az öreg paphoz, kellő tisztelettel teszi meg képzeletbeli tiszteletét Virág Benedeknél. Szabó Lőrinc azonban vitatkozik, sőt provokálja, vádak zuhatagával ostromolja idős pap nagybátyját. Ez a rövid vers abból a szempontból nagyon különös, hogy antiklerikális, papgyűlölő versnek indul: „*gúny és megvetés gyúlt bennem papok és templomok és egyházak ellen (...) Megtorló harag emelte karom, hogy pusztuljanak.*” Ezt a kamaszos, hetyke indulatáradatot azonban nagybecsi pap nagybátyja egyetlen gesztussal megbékíti a költő lelkében. A vers végén felhívja az állandóan vitatkozó fiatal költő figyelmét arra, hogy: „*Legfontosabb, fiam, a szeretet!*”

Somlyó Zoltán a *Halál a pap borában* című versében különös, szimultán komornak és derűsnek mondható képsort mutat. Egy pap szivarozott vele szemben a vonatfülkében, ez kedélyes. De a pap sovány, kehes. Ez nyomasztó. Aztán a pap iszik egy pintesüvegből, és huncutul a költő arcába nevet, ez megint derűs életkép. Ám maga a vers összhangulatában és mondanivalójában mégis megrázó. Legkivált talán groteszk hatásnak nevezhetjük azt, amit a vers olvasása után az olvasó érez. Ezzel szemben harmonikusan, szépen, szinte idillikusan jelenik meg a falusi pap alakja Somlyó *Egy papnak* című szonettjében: „*A falu csöndje ott ül a szívedben/ s a szobádban béke s illatos virág./ Ezüsthímű papucsban, mint egy álom/ úgy üldögélsz, ajkadon szent imák.*”

Somlyó Zoltán több versében is paphoz hasonlítja magát. Ez nem új keletű, sőt végigvonul a költészetünk történetén. Garay János *Az új trubadour* című versében eljátszik a gondolattal, mi lenne, ha pap lenne. Juhász Gyula egyik ide vonatkozó verséről már tettem említést. Olykor csak pár sornyi hasonlat erejéig, mint például a *Délelőtt* című Somlyó-versben: „*halkan lépek, mint a pap/ ki legelső szentmiséjén/ reszketve imába kap*”. Van Somlyó Zoltánnak egy kevésbé ismert, szép verse, a *Papok*. Ebben arról ír, hogy mindig reverendába szeretett volna járni, mint a papok. A papi hivatást magasztosnak, emelkedettnek látja, a tömeg felett állónak, misztikusnak, titokkal teltnek és tiszta szépnek, a papi hivatást valami-

féle kiválasztottság emeli magasba: „*kiket magából büszkén emel ki a tömeg*”. Öntudatlanul, teológiai ismeretektől függetlenül lényegében az általános papság teológiai fogalmát és elvét vallja meg, miszerint „*Hisz mind papok vagyunk mi, kiket sínek közé zár / az égi felelősség! (...) pap itten minden ember és minden asszony Madonna, / csak nem tudják, hogy jóság él szívükben, sokan.*” Az iménti Somlyóversnek akár a párverse is lehetne a teljesen másféle indíttatású és nagyon is eltérő pályát befutott Reményik Sándor, aki *Dicsértessék* című versében boldogan írja, hogy büszkeséggel töltötte el, amikor utcai sétája során egy kisfiú papnak vélte, és dicsértessékkal köszönt rá. Somlyóhoz hasonlóan ezt írja: „*E percben papnak éreztem magam, / Isten papjának, úgy, mint senki más, / És ősi joggal válaszoltam / a kisgyerekeknek; Amen, mindörökké!*” Reményiket egyéb verseiben is foglalkoztatja a papi hivatás gondolata. A *Hivatás közben* című versben arról ír, hogy a legszebb papi halál az lenne, ha a pap a szószéken halna meg, prédikálás közben. Szintén papi szerepbe pozicionálja önmagát *A szépség Egy-Isten nevében* című versében is. Adyn, Somlyón, Reményiken és másokon kívül több költő is hasonlítja magát paphoz egy-egy versében, például Garay János a *Levél Vachott Sándorhoz* című episztolájában papnak nevezi magát, kinek oltára a természet. Tompa Mihály *Az én lakásom* című versében szintén papként említi magát. Különös, tehát a 19. században a református lelkészek is nevezték magukat papnak olykor. Petőfi *Apostolának Szilvesztere* is papnak nevezi magát egy keresztelés alkalmával, és azt mondja, nem kell reverenda ahhoz, hogy valaki pap legyen. Ady is papnak nevezi a református lelkészt több versében is, például *A Kalota partján* vagy az *Egy régi Kálvin-templomban* című verseiben: „*Papunk ravasz, öreg bölcs*”. Vagy a 20. századból Kosztolányi *A magány papja* című szonettjében vagy a *Sötét, nehéz, tavaszi ég* vagy *A vér és tűz dala*, vagy a *Költő* című verseiben, vagy Juhász Gyula a *Hiszekben*, Tóth Árpád a *Séta az alkonyatban* című versében mind-mind azonosulnak, vagy csupán eljátszanak az általános papság magukra öltött, vállalt szerepével vagy lehetőségével.

Papokról szóló szép és kevésbé szép versek természetesen születtek a második világháború után is. István Marián *Papok* című versében arról ír, hogy a papok tanítanak meg minket szépen élni. Kisesszémet személyes kortárs - kedvencemmel, Czigány György *Sursum Corda* című versével zárom:

Nem a gumibot csapásai,
nem a gennyes gyulladás,
nem a fogóval kitépelt köröm.
A vértanúság rekordjai sem.
Csak az a derű számít,
ami átjárja Úny kis templomát,

mikor a pléh-csillagos, szomorú
falu magasában egyetlen öreg-
asszonynak mondta el vasárnap
a szentbeszédet. Ketten voltak;
nénike, létezésünk nagyköveteként,
és Miklós, Jézus küldötte pap.

Sivárok vagyunk, romlandók: miért
ölel mégis az Úr magához minket,
szeretetre méltatlanokat?
A választ senki se érti.
De hűségünk már
elpusztíthatatlan, hiszen
értünk és gyilkosainkért
ők ketten szövetséget kötöttek
a megalázott föld felett,
hol zaj, csak a csirkék csipogása
meg a rozsdás harang érverése-
hol fehéren hallgatnak a falak.

A gumibot csapásai, a gennyes gyulladás, a fogóval kitépett köröm, a hideg, örökös lámpafény börtönkínjai nem csupán modern költői képek. Nagy Miklós papköltő, pápai kamarás, aki maga is költő és novellista volt, ezeket mind átélte a Mindszenty-féle koncepció per ötödik vádlottjaként. Tény a börtön gyötrelmeiből később szabadult pap száműzetése is a főként protestáns Úny nevű kis falucskába. Hatszáz lelket számláló bányászfaluba rejtették el az ártatlanul börtönviselt és megkínzott papot. Az únyi kis temetőben egyszerű sírján ez a felirat áll: „Lássátok hogyan szeretett, a mise elvégeztetett.” A falusiak mesélték Nagy Miklós atya mérhetetlen alázatosságát. Mindenkinek előre köszönt, egyik vasárnap egyetlen nénikének, „létezésünk nagykövetének” mondta el a prédikációt. *„Ahol ugyanis ketten vagy hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok közöttük.”* (Mt. 18. 20) Jékely Zoltánnak *A marosszentimrei templomban* című gyengéd, szép versében szintén az egyre elhagyatottabb és csappanó létszámú gyülekezet, kiüresedő templom képe jelenik meg. Vannak történelmi időszakok, amikor a Jézus küldötte papnak olykor az Olajfák hegyének elhagyatottsága, a pilátusi udvar megaláztatásai és a golgotai borzalmak is kijutnak. A fenti vers költője, Czigány György a háború alatt együtt vészelt át a bombázást Nagy Miklóssal a Krisztina- városban a Szociális Missziós nővérek óvóhelyén.